

حقوق جزای عمومی

(با لحاظ قانون جدید مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و اصلاحات و تجدیدنظر کلی)

جلد اول

«جرم و پدیده جنایی»

مؤلف

دکتر محمدرضا ساکی

عضو هیأت علمی دانشگاه

سرشناسه : ساکی، محمدرضا، ۱۳۴۳-
 عنوان قراردادی : ایران. قوانین و احکام
 عنوان و نام پدیدآور : حقوق جزای عمومی با لحاظ قانون جدید مجازات اسلامی ۱۳۹۲
 و اصلاحات و تجدیدنظر کلی/ مؤلف: محمدرضا ساکی.
 مشخصات نشر : تهران: جنگل، جاودانه، ۱۳۹۲
 مشخصات ظاهری : ۲۴۸ ص.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۶-۰۸۳-۵
 وضعیت فهرست‌نویسی : قیفا
 مندرجات : ج ۱. پدیده جنایی
 موضوع : حقوق جزا - ایران
 موضوع : حقوق جزا
 موضوع : قانون کیفری - ایران
 رده‌بندی کنگره : ۳۹۲ ج ۲ / ۳۸۰۰ KM
 رده‌بندی دیویی : ۳۴۵/۵۵
 شماره کتابشناسی ملی : ۳۲۶۱۵۹۹

سپهر
 جنگل

عنوان کتاب: حقوق جزای عمومی جلد اول (جرم و پدیده جنایی)
 تألیف: دکتر محمدرضا ساکی
 ناشر: انتشارات جنگل، جاودانه
 ناظر فنی: امین لشکری
 نوبت و سال چاپ: اول، ۱۳۹۲
 قطع و تیراژ: وزیری، ۱۰۰۰ نسخه
 قیمت: ۷۵۰۰۰ ریال
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۶-۰۸۳-۵

<http://www.junglepub.org>

تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۸۶۱۱۵-۹-۶۶۴۸۲۸۳۰

[email:// Info@junglepub.org](mailto:Info@junglepub.org)

۰۳۱۱-۳۲۰۵۰۶۷-۳۲۰۳۸۰۰-۹

«حق چاپ برای ناشر محفوظ است»

پیشگفتار

خدای قادر متعال را شکرگزارم که توفیق دیگری به این حقیر داد تا از باب ذکوة العلم نشره در ترویج علم و دانش حقوقی کشور عزیزمان ایران قدمی هرچند کوچک بردارم و به جامعه حقوقی مخصوصاً دانشجویان عزیز خدمتی صادقانه و بی‌ریا و بی‌منت ارائه نمایم.

اینک که چاپ این کتاب به علاقمندان تقدیم می‌شود، زمانی است که قانون جدید مجازات اسلامی مشتمل بر ۷۲۸ ماده در تاریخ ۱۳۹۲/۲/۱ به تصویب کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس شورای اسلامی رسیده و پس از رفع اضرادات شورای نگهبان در تاریخ ۱۳۹۲/۲/۱۱ به تأیید آن مرجع رسید و پس از موافقت مجلس با اجرای آزمایشی آن به مدت پنج سال، در روزنامه رسمی کشور به شماره ۱۸۷۲ در تاریخ ۱۳۹۲/۳/۶ منتشر و ۱۵ روز بعد یعنی ۱۳۹۲/۳/۲۱ لازم‌الاجراء گردیده است.

همانطور که وعده دادیم پس از تصویب قانون جدید، مطالبی که با استناد به لایحه مجازات اسلامی در پاورقی چاپ‌های قبلی کتاب آمده بود، با لحاظ کلیه اصلاحات مجلس و شورای نگهبان، به متن کتاب منتقل و با نسخ صریح قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۰ و برخی قوانین دیگر، مطالب کتاب تغییرات عدیده‌ای یافته و به روز شده است تا خوانندگان محترم مطالعات خود را با توجه به آخرین تغییرات قانونی منطبق نمایند.

نکته حائز اهمیت اینکه بسیاری از حقوقدانان که در سال‌های گذشته از دانشگاه فارغ‌التحصیل شده‌اند و اینک در مسند قضا یا وکالت و مشاوره حقوقی مشغول به کار می‌باشند، اطلاعات خود را باید با توجه به تغییرات قانونی جدید سامان بخشند تا بهتر بتوانند در کار و فعالیت شغلی خود موفق‌تر باشند. این موضوعی است که یکی از رسالت‌های چاپ این کتاب برعهده گرفته است.

با توجه به اینکه مخاطب اصلی همچنان دانشجویان حقوق می‌باشند، و از باب وعده‌ای که قبلاً داده شد در چاپ جدید کتاب و در انتهای هر بخش از کتاب‌های سه گانه تعدادی سؤالات مرتبط درج گردیده است تا مدرسین محترم و دانشجویان عزیز با استفاده از آنها در طرح پرسش‌های کلاسی یا سؤالات امتحانات پایان ترم تحصیلی استفاده نمایند. بدیهی است که این سؤالات صرفاً جهت آشنایی با نحوه طرح سؤال بوده و اساتید محترم حسب ذوق و سلیقه خود به طرح سؤالات امتحانی خواهند پرداخت. ضمناً به دلیل رعایت حجم مطالب و حفظ توان مالی دانشجویان، هر یک از کتاب‌های سه گانه که در چاپ‌های قبلی مجموعاً در یک مجلد چاپ شده بود، به صورت مجلدات جداگانه به زیور طبع آراسته شد.

با توجه به اینکه لایحه مجازات اسلامی تغییرات عدیده‌ای در مجلس و شورای نگهبان پیدا کرده و از طرفی اشک تبدیل به قانون شده است، از انتهای کتاب حذف شده و در مواردی که نیاز به ارجاع داشته در متن کتاب به مواد مختلف آن استناد شده است که با لحاظ اصلاحات بعمل آمده و حفظ حجم منطقی کتاب (که مناسب کتاب درسی دانشگاهی باشد) نیازی به چاپ قانون جدید به عنوان پیوست کتاب احساس نشد.

در پایان این پیشگفتار از همه استادان معزز بابت کاستی‌های کتاب پوزش می‌طلبم و همچنان خود را نیازمند تذکر و ارائه نظرات اصلاحی این عزیزان می‌دانم و از کلیه دوستانی که از طریق ایمیل یا پیامک یا حضوری اظهار لطف نموده و مشوق اینجانب بوده‌اند کمال تشکر و امتنان را دارم.

خداوندا چنان کن سرانجام کار، تو خوشنود باشی و ما رستگار. آمین یا رب العالمین

محمدرضا ساکی

MReza saki@yahoo.com

حروف اختصاری

حروفی که در این کتاب به صورت اختصاری بکار رفته اند عبارتند از:

- ۱- ق.م.ا - قانون مجازات اسلامی
- ۲- ق.ر.م.ا - قانون راجع به مجازات اسلامی
- ۳- ق.م.ع - قانون مجازات عمومی
- ۴- ق.آ.د.ک - قانون آیین دادرسی کیفری (منظور قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور کیفری است)
- ۵- ق.آ.د.م - قانون آیین دادرسی مدنی (منظور قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور مدنی است)
- ۶- ق.م - قانون مدنی
- ۷- ق.ا - قانون اساسی

فهرست مطالب

مقدمه

فصل اول - مفاهیم کلی

- ۱- رابطه‌ی قانون و حقوق..... ۱
- ۲- مفهوم حقوق جزا..... ۲
- ۳- تعریف حقوق جزای عمومی..... ۳
- ۴- تفاوت حقوق جزای عمومی و حقوق جزای اختصاصی..... ۳
- ۵- اشکال تفکیک حقوق جزای عمومی از حقوق جزای اختصاصی..... ۴
- ۶- رابطه و وابستگی حقوق جزا با علوم دیگر..... ۴
- ۱-۶- رابطه‌ی حقوق جزای عمومی با آیین دادرسی کیفری..... ۵
- ۲-۶- رابطه‌ی حقوق جزای عمومی با حقوق جزای اختصاصی..... ۵
- ۳-۶- رابطه‌ی حقوق جزای عمومی با حقوق جزای بین‌الملل..... ۵
- ۴-۶- رابطه‌ی حقوق جزا و جرم‌یابی (پلیس علمی)..... ۶
- ۵-۶- رابطه‌ی حقوق جزا و جرم‌شناسی..... ۶
- ۶-۶- رابطه حقوق جزا با کیفرشناسی..... ۸
- ۷-۶- رابطه حقوق جزا و سیاست جنایی..... ۹
- ۸-۶- رابطه‌ی حقوق جزا با دیگر رشته‌های حقوق..... ۱۰
- ۱-۶-۸- رابطه‌ی حقوق جزا با حقوق اساسی..... ۱۰
- ۲-۶-۸- رابطه‌ی حقوق جزا با حقوق اداری..... ۱۱
- ۳-۶-۸- رابطه‌ی حقوق جزا با حقوق مدنی..... ۱۲

۱۲.....	۴-۸۶- رابطه‌ی حقوق جزا با حقوق تجارت
۱۳.....	۹-۸۶- رابطه‌ی حقوق جزا با سایر علوم اجتماعی و انسانی
۱۳.....	۱-۸۹- رابطه‌ی حقوق جزا و علم اخلاق
۱۵.....	۷- منابع حقوق جزای عمومی
۱۵.....	۱-۷- منابع اصلی حقوق جزای عمومی
۱۶.....	الف - قانون
۱۷.....	۱- الف - قانون اساسی
۱۷.....	۲- الف - قانون عادی
۱۸.....	ب - آیین‌نامه‌های اجرایی و مصوبات هیأت دولت
۱۸.....	ج - منابع فقهی و فتاوی معتبر
۲۲.....	د - آراء وحدت رویه دیوان عالی کشور
۲۳.....	۲-۷- منابع فرعی حقوق جزا
۲۴.....	الف - دکترین حقوقی
۲۴.....	ب - عرف
۲۵.....	ج - نظرات مشورتی اداره حقوقی دادگستری
۲۶.....	د - رویه عملی قضات دادگستری
۲۷.....	۸ - شناخت مفاهیم حقوق جزا
۲۹.....	۱-۸- اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها در حقوق جزا
۳۰.....	۱-۱-۸- سابقه‌ی این اصل در حقوق اسلامی
۳۱.....	۲-۱-۸- امتیازات و انتقادات وارد بر اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها
۳۱.....	الف - امتیازات
۳۲.....	ب - انتقادات
۳۳.....	۳-۱-۸- نتایج گرفته شده از اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها

فصل دوم - تاریخ تحول حقوق جزا

۳۵.....	۱- تاریخچه‌ی حقوق جزا در ایران
---------	--------------------------------

۱-۱- دوره باستان.....	۳۵
۱-۱-۱- قانونگذاری و تدوین قانون.....	۳۶
۱-۱-۲- شیوه‌های تدوین قانون.....	۳۷
۱-۱-۳- عرف و قانون در دوران باستان و ضمانت اجرای آن.....	۳۸
۱-۱-۴- قانون حمورابی.....	۴۱
۱-۱-۵- قانون موسی (ع) یا کتاب عهد عتیق.....	۴۳
۱-۱-۶- کتاب عهد عتیق.....	۴۴
۱-۱-۷- متن ۱۰ فرمان.....	۴۴
۱-۱-۸- حقوق رومی.....	۴۵
۱-۱-۹- جرم و مجازات در حقوق روم.....	۴۷
۱-۱-۱۰- تاریخ تحولات حقوق کیفری از نگاه یونان باستان.....	۴۸
الف - سقراط.....	۴۹
ب - افلاطون.....	۵۰
ج - ارسطو.....	۵۱
۱-۱-۱۱- وضعیت حقوق کیفری در ایران باستان.....	۵۲
۱-۱-۱۲- آیین دادرسی در ایران باستان.....	۵۴
۱-۱-۱۳- دلایل اثبات جرم.....	۵۵
۱-۱-۱۴- اصول دادرسی در ایران باستان.....	۵۶
۱-۲- تاریخ تحولات حقوق کیفری در اسلام.....	۵۶
۱-۲-۱- تحولات حقوق کیفری در پرتو احکام اسلامی.....	۵۸
۱-۲-۲- تعریف و مختصات مجازات‌های شرعی یا اسلامی.....	۵۸
۱-۲-۳- ویژگی‌های حدود و مجازات‌های اسلامی.....	۶۰
۱-۲-۴- منابع حقوق کیفری اسلام.....	۶۰
۱-۲-۵- اصول مکتب کیفری اسلام.....	۶۲
۱-۳- دوره‌ی مشروطه.....	۶۳
۱-۴- دوره‌ی انقلاب اسلامی.....	۶۴

۶۵	۱-۵- مهمترین قوانین جزایی
۶۷	۲- تاریخچه‌ی حقوق جزا در سایر نقاط دنیا
۶۸	۳- مکاتب حقوقی
۶۸	۳-۱- مکتب فایده‌ی اجتماعی
۷۰	۳-۱-۱- بنیانگذاران مکتب فایده‌ی اجتماعی
۷۱	الف- ژان ژاک روسو
۷۳	ب- چزاره بکاریا
۷۴	۱- ب- اصول افکار بکاریا
۷۵	۱-۱- ب- ضروری بودن مجازات
۷۵	۱-۲- ب- یقینی بودن و قاطعیت مجازات
۷۶	۱-۳- ب- فایده‌ی اجتماعی مجازات
۷۷	۲- ب- پیشنهادات بکاریا
۷۷	۲-۱- ب- در مورد تصویب قوانین
۷۷	۲-۲- ب- در مورد شکل رسیدگی
۷۷	۲-۳- ب- در مورد محاکمه و رفتار با متهم
۷۸	۲-۴- ب- در مورد اجرای حکم و اصلاح مجرم
۷۸	ج- ژرمی بنتام
۷۹	۳-۱-۲- نقد مکتب فایده‌ی اجتماعی
۷۹	۳-۲- مکتب عدالت مطلق
۸۰	۳-۲-۱- مبانی فکری مکتب عدالت مطلق
۸۱	۳-۲-۲- فلسفه مجازات از نظر مکتب عدالت مطلق
۸۱	الف- فلسفه مجازات از نظر افلاطون
۸۲	ب- فلسفه مجازات از نظر کانت
۸۳	ج- فلسفه مجازات از دیدگاه دومستر
۸۴	۳-۲-۳- تأثیر دکترین بر قانونگذاری
۸۴	۳-۲-۴- نقد نظریه مکتب عدالت مطلق

الف - انتقاد از فلسفه الهی دوستر	۸۵
ب - انتقاد از فلسفه اخلاقی کانت	۸۵
۳-۳- مکتب نئوکلاسیک	۸۶
۳-۳-۱- اصول عقاید مکتب نئوکلاسیک	۸۷
۳-۳-۲- نفوذ عقاید مکتب نئوکلاسیک در قوانین	۸۹
۳-۳-۳- نتایج مکتب نئوکلاسیک	۹۰
۳-۳-۴- انتقادات وارد بر مکتب نئوکلاسیک	۹۰
۳-۴- مکتب تحقیق	۹۱
۳-۴-۱- بنیانگذاران مکتب تحقیق	۹۲
الف - سزار لمبروزو	۹۲
ب - انریکو فری	۹۴
ج - رافائل گارو فالو	۹۴
۳-۴-۲- مختصات مکتب تحقیق	۹۵
۳-۴-۳- طبقه‌بندی مجرمین	۹۶
الف - مجرم مادرزاد (بالفطره)	۹۶
ب - مجرمین دیوانه	۹۷
ج - بزه‌کار به عادت (اعتیادی)	۹۷
د - مجرمین اتفاقی	۹۷
ه - مجرمین هیجانی (احساسی)	۹۷
۳-۴-۴- برخی تحولات ایجاد شده توسط مکتب تحقیق در حقوق کیفری و نظام قانونگذاری	۹۸
۳-۴-۵- انتقادات وارد شده بر مکتب تحقیق	۹۹
۳-۵- مکاتب دفاع اجتماعی	۱۰۰
۳-۵-۱- مکتب انتقادی: (دفاع اجتماعی بر مبنای تهدید جمعی)	۱۰۱
۳-۵-۲- مکتب اصالت عمل کیفری: (دفاع اجتماعی بر مبنای تجربه)	۱۰۲
۳-۵-۳- مکتب آدولف پرنس: (دفاع اجتماعی ترکیبی)	۱۰۲

- ۳-۵-۴- مکتب نفی حقوق کیفری : (دفاع اجتماعی بر مبنای دفاع مطلق فرد) ۱۰۳
- الف - اصول این مکتب ۱۰۳
- ب - نتایج این مکتب ۱۰۴
- ج - انتقاد بر این مکتب ۱۰۴
- ۳-۶- مکتب دفاع اجتماعی جدید ۱۰۴
- ۱-۶-۱- تأثیر عقاید مکتب دفاع اجتماعی جدید در قوانین موضوعه ۱۰۶
- ۱-۶-۲- نقد مکتب دفاع اجتماعی جدید ۱۰۶

فصل سوم - پدیده‌ی جنایی و شناخت جرم

- ۱- تعریف جرم از دیدگاه‌های مختلف ۱۰۹
- ۱-۱- جرم از دیدگاه حقوقدانان ۱۰۹
- ۱-۲- جرم از دیدگاه فقها ۱۱۳
- ۱-۳- جرم از دیدگاه قانونگذار ۱۱۹
- ۲- نتایج اصل قانونی بودن جرم و مجازات ۱۲۶
- ۲-۱- قلمرو اجرای قوانین جزایی در زمان قاعده عطف بماسبق نشدن قوانین جزایی ۱۲۶
- الف - تاریخ لازم‌الاجرا شدن قانون ۱۲۷
- ب - تاریخ وقوع جرم ۱۲۹
- ۲-۲- احکام و شرایط اجرای قاعده عطف بماسبق نشدن قوانین جزایی ۱۳۲
- ۲-۲-۱- اجرای قاعده در مورد قوانین جزایی ماهوی ۱۳۲
- ۲-۲-۲- استثنائات قاعده عطف بماسبق نشدن قوانین جزایی ۱۳۳
- الف - قوانین تفسیری ۱۳۳
- ب - قانون جرم‌زدا ۱۳۴
- ج - قانون اخف ۱۳۴
- ۱- معیار تخفیف مجازات ۱۳۵
- ۱-۱- مقایسه نوع مجازات‌ها ۱۳۵
- ۱-۲- مقایسه میزان مجازات‌ها ۱۳۶

۱۳۶.....	۳-۱-ج- مقایسه درجه مجازات‌ها
۱۳۸.....	د- قوانین جزایی شکلی
۱۳۹.....	۱- د- تشکیلات قضایی و صلاحیت
۱۴۰.....	۲- د- ادله اثبات دعوی
۱۴۰.....	۳- د- شیوه دادرسی
۱۴۰.....	۴- د- مرور زمان کیفری
۱۴۱.....	۳-۲-۲- قرانت و تحلیل ماده ۱۰ قانون مجازات اسلامی
۱۴۵.....	۳-۲- تفسیر مضیق قوانین جزایی
۱۴۵.....	۱-۳-۲- تفسیر قانونی
۱۴۶.....	۲-۳-۲- تفسیر قضایی
۱۵۰.....	۳- عناصر متشکله جرایم
۱۵۰.....	۱-۳- عنصر قانونی
۱۵۲.....	۲-۳- عنصر مادی
۱۵۹.....	۳-۳- عنصر روانی
۱۶۹.....	۴- اقسام جرایم عرفی
۱۶۹.....	۱-۴- اقسام جرایم از نظر عنصر قانونی
۱۶۹.....	۱-۱-۴- جرایم نظامی
۱۶۹.....	الف - شخصیت مجرم
۱۶۹.....	ب - ارتباط با شغل و وظیفه
۱۶۹.....	آثار تعریف جرم نظامی
۱۷۰.....	الف - قانون ماهوی حاکم
۱۷۱.....	ب - قانون شکلی
۱۷۱.....	۲-۱-۴- جرایم سیاسی
۱۷۲.....	الف - نظریه ذهنی
۱۷۲.....	ب - نظریه عینی
۱۷۴.....	۳-۱-۴- جرایم عمومی

- ۴-۲- تقسیم‌بندی جرایم از نظر عنصر مادی ۱۷۵
- الف - جرایم عرفی ۱۷۵
- ۴-۲-۱- جرم آنی ۱۷۶
- ۴-۲-۲- جرم مستمر ۱۷۶
- ۴-۲-۳- جرم ساده ۱۷۶
- ۴-۲-۴- جرم مرکب ۱۷۶
- ۴-۱-۵- جرم به عادت ۱۷۷
- ۴-۲-۶- جرم مطلق ۱۷۸
- ۴-۲-۷- جرم مقید ۱۷۸
- ۴-۳- اقسام جرایم از نظر عنصر روانی ۱۷۸
- ۴-۳-۱- جرایم عمدی ۱۷۸
- الف - عمد عام ۱۷۹
- ب - عمد خاص ۱۷۹
- ۴-۳-۲- جرایم غیر عمدی ۱۷۹
- ۵- اقسام جرایم شرعی ۱۸۰
- ۵-۱- حدود ۱۸۰
- ۵-۲- قصاص ۱۸۱
- ۵-۳- دیات ۱۸۲
- ۵-۴- تعزیرات ۱۸۳
- ۵-۴-۱- تعزیرات شرعی ۱۸۴
- ۵-۴-۲- تعزیرات حکومتی ۱۸۴
- ۶- مراحل ارتکاب جرم ۱۸۵
- ۶-۱- قصد و نیت مجرمانه ۱۸۵
- ۶-۱-۱- قاعده احسان در نظام حقوقی ایران ۱۸۷
- ۶-۲- تهیه مقدمات ۱۹۱
- الف - نظریه عینی ۱۹۳

ب - نظریه ذهنی	۱۹۳
۶۳- شروع به جرم	۱۹۴
حالات مختلف شروع به جرم	۱۹۴
۶۳-۱- انصراف ارادی	۱۹۴
۶۳-۲- انصراف غیرارادی	۱۹۶
۶۴- جرم تام	۲۰۰
۶۵- مقایسه جرم تام با جرم محال و جرم عقیم	۲۰۰
۶۵-۱- جرم محال	۲۰۱
تفاوت جرم محال با شروع به جرم و جرم تام	۲۰۱
۶۵-۲- جرم عقیم	۲۰۱
تفاوت جرم عقیم با شروع به جرم و جرم تام	۲۰۲
۷- رابطه‌ی علّیت در تحقق جرم	۲۰۲
۷-۱- رابطه‌ی علّیت از دیدگاه حقوقدانان	۲۰۴
۷-۱-۱- نظریه خطای کیفری به عنوان شرط ضروری نتیجه	۲۰۵
۷-۱-۲- نظریه خطای کیفری به عنوان شرط متصل به نتیجه	۲۰۵
۷-۱-۳- نظریه خطای کیفری به عنوان شرط متحرک نتیجه	۲۰۵
۷-۱-۴- نظریه خطای کیفری به عنوان شرط کافی نتیجه	۲۰۶
۷-۲- رابطه‌ی علّیت در فقه جزایی و قانون مجازات اسلامی	۲۰۷
۷-۳- رابطه علّیت مبتنی بر تقصیر	۲۱۱
خودآزمایی	۲۱۳
فهرست منابع	۲۲۳

www.ketab.ir

مقدمه

حقوق عبارت از مجموعه قواعد و مقررات رفتاری الزام‌آور است که برای انسان‌ها در جامعه برقرار شده و مقصد آن حکومت نظم و عدالت در روابط اجتماعی است.^۱ پس حقوق مجموعه قواعدی است که برقراری نظم اجتماعی را بر عهده دارد. برای شناخت هرچه بیشتر حقوق و رسالت اجتماعی آن بایستی این دو مقوله یعنی قوانین و مقررات از یک طرف و نظم اجتماعی از طرف دیگر را بخوبی بشناسیم و سپس قواعد حقوق جزا را که دسته‌ای از این مقررات و بخشی از حقوق می‌باشد را شناخته و به جایگاه آن پی ببریم.

در هر جامعه‌ای مجموعه‌ای از توقعات اساسی در بین مردم وجود دارد، در واقع نظم اجتماعی بیانگر توقعات اساسی مردم است. به همین خاطر نظم از دیدگاه جوامع مختلف مورد بررسی قرار می‌گیرد (جنبه‌ی آرمانی و الهی که نظم واقعی و الهی را بیان می‌کند در جای خود محفوظ است). در اینجا بحث از نظم اجتماعی است، نظم اجتماعی می‌تواند جلوه‌های مختلفی داشته باشد. حتی در ابتدایی‌ترین و ساده‌ترین شکل اجتماعی می‌توان نظم را پیدا کرد. در زمان‌های قدیم که قانون و قانونگذار به مفهوم امروزی وجود نداشت و قانون توسط حکام و حکمرانان وضع می‌شد، براساس اراده یک پادشاه این نظم برقرار می‌شده و حتی در خیلی از موارد این احکام ظالمانه بوده است. در زمان‌های مختلف و در جوامع مختلف به نحوی نظم وجود داشته اما صرف وجود نظم به معنای وجود عدالت نیست، یعنی کارها بر یک روال معینی انجام می‌گرفته حتی اگر آن روال ظالمانه باشد.

توقعات اساسی مردم ممکن است ناشی از عقاید مشترک، آداب و رسوم مشترک، فرهنگ مشترک و کلاً یکسری باورهای مشترک در بین مردم باشد. حتی در خانواده که کوچکترین جزء جامعه است به نظم نیاز دارد. روابط بین زوجین و کودکان احتیاج به نظم

دارد. اما نظم در جوامع انسانی معنایش گسترده‌تر از آن چیزی است که به ذهن انسان خطور می‌کند. اما الآن به عنوان یک جامعه پیشرفته [دهکده‌ی جهانی، کلبه‌ی جهانی] در کوچکترین شکل جامعه بایستی نظم و انضباط برقرار باشد که در همین جا حقوق دارای نقش مؤثری است که برقرار کننده‌ی نظم است.

قواعد و مقررات برقراری نظم را برعهده دارند، در جامعه همیشه با برخی بی‌نظمی‌ها روبرو هستیم، یعنی نظم که بر جامعه حاکم است، عده‌ای از افراد جامعه به انگیزه‌های مختلف، چه فردی و چه گروهی، از آن تخطی می‌کنند و نظم حاکم بر جامعه را برهم می‌زنند. بی‌نظمی در روابط اجتماعی صور مختلفی دارد؛ عبور از چراغ راهنمایی یا یک تخلف اجتماعی یا بی‌نظمی در روابط خصوصی و معاملات تجاری. قانونگذار خود را مکلف می‌داند که با بی‌نظمی برخورد کند. اما نوع برخورد قانونی با بی‌نظمی متفاوت است. گاهی طرفین یک عقد یا قرارداد برخلاف تعهدات خود عمل می‌کنند. از نظر حقوق مدنی ضمانت اجرای این تخلف ممکن است به صورت فسخ قرارداد یا جبران خسارت یا الزام طرف به ایفاء تعهد و مانند آنها جلوه‌گر شود. کنش‌های ضد اجتماعی همیشه به صورت ساده نیست، بعضی بی‌نظمی‌ها و برخورد با نظم اجتماعی به صورت اعمال ضد اجتماعی است به نحوی که نظم و امنیت جامعه به هم می‌خورد. اینجاست که قانونگذار با ایجاد قوانین و مقررات جلوی این کنش‌های ضد اجتماعی را می‌گیرد. ضمانت اجراها بعضی به صورت جبران خسارت یا فسخ قرارداد و برخی با مجازات و برخورد کیفری با برهم زننده نظم اجتماعی است. البته قانونگذار در مقام وضع قوانین و مقررات باید سعی نماید قوانین با توقعات مردم هماهنگ باشند. مثلاً نظم که قبل از انقلاب برقرار بود براساس فرهنگ حاکم آن زمان بود. توقعاتی که مردم آن زمان از حکومت داشتند با خواست و مطالبات مردم این زمانه مسلماً متفاوت است. مردم پس از انقلاب دیدگاه‌شان شکل دیگری گرفت، از جمله اینکه قوانین و مقررات اسلامی باید حاکم بر مردم باشد. همه‌ی این عوامل باعث شد که در وضع قوانین معیارهایی را ملاک قرار دهند. هر جامعه‌ای دیدگاه خاص خودش را از نظم دارد و قانونی که با واقعیات جامعه مطابقت نداشته باشد قانون کاملی نیست. باید به این نکته مهم هم توجه داشت که توقعات اساسی جوامع مختلف همواره مشابه و یکسان نیست و علیرغم وجوه تشابهی که بین فرهنگ‌های مختلف

مشاهده می‌شود، تفاوت‌های اساسی نیز بین آنها وجود دارد که به همین دلیل هم نظم حاکم بر جوامع مختلف با یکدیگر متفاوت است و حتی این ویژگی را می‌توان در جرم بودن یا جرم نبودن یک رفتار هم دید. مثلاً در کشور انگلیس جرمی تحت عنوان «چند همسری»^۱ وجود دارد و مطابق ماده ۵۷ قانون جرایم علیه اشخاص مصوب ۱۸۶۱ مقرر می‌دارد: «کسی که ازدواج کرده، اگر در طول حیات شوهر یا زن قبلی، با شخص دیگری ازدواج کند، خواه ازدواج در انگلستان، ایرلند یا هر جای دیگر باشد، مرتکب جرم شده است.»^۲ در حالی که چند همسری در کشورهای مسلمان جرم محسوب نمی‌شود و بالعکس در کشور ما «شرب خمر» جرم است و مجازات حدی دارد در حالی که در کشورهای زیادی این عمل جرم محسوب نمی‌شود. مشاهده می‌کنیم که این تفاوت‌ها ناشی از اختلافات فرهنگی و تفاوت نواحی اساسی مردم در جوامع مختلف است که منشأ نظم‌های حقوقی و کیفری گوناگونی می‌شود.^۳

در مباحث بعدی به تفصیل خواهیم دید که حقوق جزا به عنوان یک رشته فرعی از علم حقوق چگونه از نظم مورد نظر قانونگذار حمایت کرده و قواعد حاکم بر آن را تضمین می‌کند. اما در این مقدمه ذکر این نکته خالی از لطف نیست که بگوییم حقوق جزا را می‌توان به یک مثلث تشبیه کرد که دارای سه ضلع است و شامل: ۱- جرم ۲- مسئولیت کیفری ۳- مجازات، می‌باشد و البته مجرم هم داخل این مثلث قرار می‌گیرد.

از این مثلث هم می‌توان یک رابطه ریاضی به شرح ذیل اقتباس کرد:

جرم + مسئولیت کیفری = مجازات

موضوع اصلی حقوق جزای عمومی هر یک از اضلاع سه گانه این مثلث است که ما بر اساس سرفصل دانشگاهی هر یک از آنها را در قالب یک کتاب مجزا مورد بحث قرار می‌دهیم.

1- bigamy.

2- LAW MADE SIMPLE, DAVID BARKER & COLIN PADFIELD, Tenth edition, 1998, P320.

۳- البته برخی از کشورهای قدرتمند دنیا سال‌هاست که تلاش می‌کنند به بهانه‌ی جهانی شدن و برقراری نظم جهانی، فرهنگ حاکم بر کشورهای خود را در سراسر دنیا توسعه دهند و در خیلی موارد هم موفق شده‌اند و در برخی از کشورهای دیگر با مانع و مقاومت مردم و دولت‌ها روبرو هستند.